

A GONDOLATI SZABADSÁGRÓL A JOGTUDOMÁNYBAN ÉS A JOGÁSZI PRAXISBAN

SZÉPLAKI-SZABÓ Krisztina Ágnes
bíró (PKKB)

Hálás vagyok a lehetőségért, hogy a nálam sokkal avatottabb – és általam nagyra becsült – előadók között néhány szóban én is megemlékezhetek karunk szeretett alapítójáról, Dr. Zlinszky János professzor úrról.

Már elsőévesként rögtön év elején megsejtettem, hogy Professzor Úr nem lehet amolyan „átlagos jogász”, hiszen az egyetem egyetlen madáretetője az ő ablakához tartozott – sőt jól értesült felsőbb évesek szerint azt maga készítette. Ez – korábbi biológia tagozatosként – rám igen mély benyomást tett. Egyetemi gólyaként megelőzte őt az idősebb hallgatóktól felé áradó tisztelet és a sok-sok legenda.

Aztán előadások jöttek, teltek az évek, és magam tapasztaltam meg Professzor Úr átlagosat messze meghaladó szakmai és emberi kvalitásait.

Az egyetem mind az öt éve alatt rácsodálkoztam szakmai sokszínűségére: a keresztény erkölcs és jogászai etika mellett néha föelőadást tartott nekünk római jogból – akkor már nem ő volt a tantárgy jegyzője –, valamint bármikor beugró helyettes előadóként tudott teljes értékű föelőadást tartani akár egyetemes, akár magyar jogtörténetből. Vizsgáztatóként nem csak római jog, vagy egyetemes- illetve magyar jogtörténet vizsgákon találkozhatott vele az ember, hanem bizottsági tagként akár jogelmélet vizsgán is. Római jogból és etikai tárgyakkból mindemellett állandó speciál kollégiumokat tartott: *ius privatum*, *ius publicum*, illetve római büntetőjog, jogászai etikai problémák témákban.

A leginkább lenyűgöző az volt szakmaiságában, hogy ez a sokszínűség egyáltalán nem ment a minőség rovására, épp ellenkezőleg: mindezen területen a nem mindennapi elmélyült ismeret tette lehetővé számára, hogy olyan összefüggéseket lásson és láttasson meg, amelyek a gyakorlati praxisban is mély, maradandó alapokat adtak.

Hiteles ember és hiteles tanár volt. Amit tanított, azt nem csak mondta, de élénk is élte.

Voltak meghatározó mondatai, amelyek nemcsak elhangzottak előadáson, hanem személyes példája által úgy nyertek megerősítést, hogy azóta is kísérik az életben.

Egyik ilyen gondolata alapján választottam a mai előadás fő témáját is, mert az egyetem néhány éve alatt az a határozott meggyőződés alakult ki bennem, és vált Professzor Úrral kapcsolatos alapélménnyé, hogy végtelen kedvessége, nagyapai szeretete és nyitottsága, valamint óriási tudása mellett ő az egyik legszabadabb és legfiatalosabb gondolkodó, akivel valaha találkoztam.

Máig fülemben csengnek Professzor Úr azon szavai, amelyek egy főelőadáson hangzottak el tőle, amikor arról beszélt, miért szerette az ügyvédi pályát – különösen a rendszerváltás előtti nehéz időkben: mert annak legfőbb szabadsága abban állott, hogy „még a Legfelsőbb Bíróság ítéletével szemben is – én gondolhatom másként.” Ezzel nem makacsságra buzdított minket, hanem arra oktatott: gondolkodásunkban akár a tekintélytől is legyünk függetlenek. Arra kell használnunk a fejünket, amire való: szabad gondolkodásra.

Szerencsésnek mondhatom magam, mert Professzor Úr majdnem összes római jogi speciálkollégiumát végighallgathattam. Ezeknek nagy szerepe volt abban, hogy végül a római jog iránti szeretetem nem „múló fellángolás” maradt, hanem évekig szívesen, örömmel kutattam és tanítottam magam is. Ez azért tekinthető nagy teljesítménynek, mert reális beállítottságommal a megelőző 12 iskolaév alatt majdnem végig hadi lábon álltam a történelemmel; Professzor Úr azonban úgy tudta mintegy „mesélni” a legkomolyabb témákat is, hogy hol szájátva, hol kacarászva hallgattam, s így valóban megszerettette az általa rendkívül tág összefüggésekben is elhelyezett tudományt.

Az általa támogatott demonstrátori rendszer szintén nagyban segített, hogy sokkal elmélyültebben gondolkozzunk a római jogról. Jó vizsgaeredménnyel ugyanis gyakorlatot tarthattunk másodévtől az elsőévesek egy csoportjának, így nemcsak újra és újra átantultuk az addigi anyagot, de meg is kellett tudnunk válaszolni a felmerülő kérdéseket. Kutatási témámat, a *fenus nauticumot* is a tanításnak köszönhettem, mivel egyik tanítványomnak nem tudtam elmagyarázni, az miképp lehetett alkalmas biztosítás céljára.

Először a tankönyvet¹ olvastam újra és újra; s gondolkodtam, próbáltam megérteni a Jhering nyomán kialakult és – többek mellett – Földi András által is képviselt² uralkodó álláspontot. Aztán mivel úgy éreztem, kevés vagyok a megértéshez, egyik speciálkollégium után Zlinszky Professzor Úrhoz fordultam: „Professzor úr, én nem értem a *fenus nauticumot*. Nem tudom, miért biztosítás, mert nekem sokkal inkább valami befektetésnek tűnik, mint egy cégnél.” Erre ő – mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne – minden gondolkodás és bizonytalankodás nélkül mosolyogva válaszolta: „Persze, mert nem biztosítás. Sokkal inkább a csendes társaság előképe.” És röviden összefoglalta nekem a csendes társaság lényegét, amiről én korábban nem hallottam.

Engem elsöre nagyon meglepett, hogy amit a Földi-Hamza könyv – melynek szavait megkérdőjelezhetetlen igazságként tanultam – ír, az nem biztos, hogy úgy van.

¹ FÖLDI András - HAMZA Gábor: *A római jog története és intéstitúciói*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. 414., 498.

² FÖLDI András: A biztosítási szerződés előképe a római jogban. *Jogtudományi Közöny* 1990/6, 222.; FÖLDI András: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*, Budapest, Akadémiai Kiadó 1997. 210–211.

Hogy a világ legtermészetesebb dolgaként lehet abból bármit „másként gondolni”. Ezután kezdtem kutatni a *fenus nauticumot*, sokat gondolkodva a forrásokról és a róla írt cikkekről. Sok-sok olvasás után jutottam arra a – korábbi megérzésen túli – meggyőződésre, hogy a *fenus nauticum* nem biztosítási funkciót töltött be, hanem az egy magas kockázatú és magas hozamú befektetés volt, egy társasági forma – a csendes társaság – előképe.³

Amikor ezt az ötletet római joggal foglalkozók elé tártam, akkor vált nyilvánvalóvá, milyen fiatalos, rugalmas, szabad gondolkodással állt ehhez a Professzor Úr. Mert elsőre szemmel láthatóan mindenki kicsit megrökönyödött az ötleten, hogy másodévesen vitába szállnék a ma élő egyik legnagyobb élő római jogással, Földi Andrással; mi több: az elhunytak egyik legnagyobbjával, Jheringgel is. Főként a diákok néztek örültnek. Témavezetőm, El Beheiri Nadja professzor asszony is azt mondta: ha vitába akarok szállni Földivel, azt nagyon meg kell írni. Professzor Asszony hathatós segítségével megírtam, így végül megszületett e tárgyban az OTDK dolgozatom,⁴ ami a szekció első helyére elég is lett. Sok elismerést kaptam érte az újdonság-tartalma miatt; s a teljes pályám alakulására is hatással volt ez a győzelem. Azonban valószínűleg nem lett volna elég bátorságom e munkába belefogni, ha nem tapasztalom meg Zlinszky Professzor Úrtól azt a minden félelemtől mentes „gondolhatom másként” hozzáállást. Utóbb megismerhettem az ebben rejlő óriási erőt is.

A bírói pályán erre a hozzáállásra szintén nagy szükség van. Mert ha a jogszabály szövegén túl megvizsgáljuk a legkönnyebben hozzáférhető bírói gyakorlatot, némi túlzással megállapítható: BH-t lehet találni mindenre, meg annak az ellenkezőjére is. Az ellenérdekű felek sokszor ezeket citálják is mindkét oldalról. A hivatkozott eseti döntések továbbá gyakran lényegesen eltérő tényállás mellett születtek, vagy oly régi-ek, hogy a társadalmi viszonyok változását, az értékítéletek átalakulását is figyelembe kell venni a jogszabályváltozásokon túl. Minden tisztelet mellett szükséges tehát a felsőbb bíróságok döntéseinek belső kritikája is; azok céljainak, indokainak alapos megfontolása mellett.

Olyan eset sem ritka, amikor az adott probléma kapcsán nem igazán találnak a felek – és a bíró sem – korábbi, kikristályosodottnak tekinthető iránymutatást, mivel a

³ Az előadás kereteit a *fenus nauticummal* kapcsolatos kérdések szűkebb tárgyalása is meghaladta, szükséges lehet azonban megemlíteni, hogy álláspontom szerint bár a *fenus nauticumnál* is kétségtelenül van kockázatmegosztási funkció, azonban a tipikusan társaságokra jellemző formában (a tag a betéte erejéig osztozik a vállalkozás sikerében vagy bukásában). Ez nem mosható össze azzal a biztosításra jellemző kockázatporlasztási funkcióval, amely az azonos veszélynek kitéttek újraelosztó közeg általi összekapcsolásával valósulhat meg.

Továbbá mivel a magasabb kamathoz az átadott pénzt vagy az abból vett árut a tengeren kellett szállítani, tengeri vis maior esetén az odaveszett – s bár ilyenkor a kölcsönt nem kellett visszafizetni, a hajós kárának enyhítéséhez a korábbi magasabb kamatokért cserébe nem állt rendelkezésre reparációra alkalmas összeg. Amennyiben tehát nem tőkebevonásra volt szüksége, a kereskedő hajóstól racionálisabb döntés lett volna csak a hajó – egyébként kevésbé valószínű – elsüllyedése esetén felvenni a törvényileg maximált, ezáltal olcsóbb szárazföldi kamatú kölcsönt, és abból enyhítenie kárát. A *fenus nauticum* jellegét tekintve tehát sokkal közelebb áll az „osztózás profitban és veszteségben” szemlélethez.

⁴ SZABÓ Krisztina: *Fenus nauticum*. *Debreceni Jogi Műhely* 2005/OTDK különszám http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/otdk_kulonszam/fenus_nauticum/

járásbíró-sági első fokon előforduló ügyek pertárgyértékük vagy jellegük folytán nem mindig jutnak el a legfelsőbb bírói fórumokig.

Fenti esetekben fontos, hogy az eljáró jogász képes legyen szabadon gondolkodni és újragondolni mind az előtte lévő jogi és emberi problémát (a tényállást), mind a jogszabály értelmezését. Ilyenkor gyakran szükség van az *interpretatio grammatica* és *logica* mellett az *interpretatio systematica* és *historica* alkalmazására is.

Álláspontom szerint a bírói praxisban az is a gondolati szabadság körébe esik, hogy a bíró nyitott elmével forduljon a felek előadásai felé: minkét peres fél előadását úgy kell elolvasni-meghallgatni, hogy hagyja magát a bíró meggyőzetni az abban foglaltakról tudva, hogy megismerése a perben viszonylagos, az általában működő gondolati sémák nem biztos, hogy az adott ügyben is helyesek.⁵ Minden peres fél fejével, az ő előadása alapján, külön-külön is végig kell gondolni tehát az ügyet. Úgy gondolom, ez a képesség nélkülözhetetlen eleme a pártatlanságnak; csak így lehet ugyanis érdemben reagálni a felek álláspontjaira, csak így lehet a valódi problémájukat megérteni és összevetni a törvénnyel. Mert bár a bíró ítélete az ő saját döntése – hiszen a felelősség is az övé –, maga a per egyáltalán nem a bíróról szól: a felek jogvitáját kell tisztességesen és pártatlanul eldönteni.⁶

Ugyanez igaz a másodfok adott esetben eltérő álláspontjára is: bár az adott bíró az esetet másként döntötte el, mint a másodfok, nagy nyitottsággal kell olvasnia a másodfokú ítéletet és törekednie kell megérteni annak indokait. A gondolati szabadságnak tehát az is része, hogy a bíró akár saját – gyakran évek alatt kiérlelt – álláspontjával szemben is hagyja magát meggyőzetni a felsőbb bíróságok tapasztaltabb véleménye által. Pártatlanul és alaposan kell tehát a bírónak saját álláspontjával szemben is megvizsgálnia az eltérő másodfokú nézőpontot. Ez ugyanakkor nyitottság, és nem a gondolkodás mellőzése: nem a tekintélynél fogva kell csak úgy befogadni a másodfokú álláspontot, hanem az indokok gondos mérlegelése, az ügy – korábbi koncepciótól független – újragondolása, az indokoktól való meggyőzés által.

Álláspontom szerint bár távolabbról, de még az is a bíró gondolati szabadsága körébe vonható, amikor generálklauzulákat tölt meg tartalommal. A jóhízműség, elvárhatóság, jóerkölcs értelmezése például bizonyos etikai tartalmat is közvetít.⁷ Amikor a bíró ilyen kategóriákban egyedi magatartást ítél meg, nem csak az adott eset körülményeire kell tekintettel lennie, hanem az általános magatartási mércére is. Álláspontom szerint az indokolásban is helyes lehet rámutatni arra, hogy amennyiben az egyik fél által követett – és a bíróság által nem elfogadhatónak ítélt – magatartás általánosan bevetté válna (és e féllal szemben is így járna el pl. a vele szerződő), az osztársadalmi szinten milyen kedvezőtlen eredményre vezetne.

Szólni kell ugyanakkor a gondolati szabadság korlátairól is a bírói praxisban.

⁵ Vö. ZLINSZKY János: *Keresztény erkölcs és jogászai etika*. Budapest, Szent István Társulat 1998. 51., 72.

⁶ A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 1.§, 2.§ (1) bekezdés.

⁷ Vö. ZLINSZKY János: *Közéleti és jogászai etika a gyakorlatban*. Budapest, Szent István Társulat 2007. 119.

A legfőbb – egyértelmű – korlátot egyrészt a pozitív jog,⁸ a törvények és egyéb, ítélkezés alapjául szolgáló generális normák⁹ alkotják. A másik lényeges általános korlátot a bíróságokra kötelező jogegységi határozatok képezik.¹⁰ A harmadik korlát maga a jogbiztonság, amely a társadalom és a felek érdeke.¹¹ Bátor és egyedi gondolatok nélkül ugyan nincs jogfejlődés; azonban ha egy kérdésben a másodfok (vagy Kúria) álláspontja nyilvánvaló, ismert és egybecseng a más bírói tanácsok, illetve bírák által követett gyakorlattal is, a bírónak saját „korszakalkotó ötleteit” gondosan kell mérlegelnie: nyomós (és az indokolásból is kitűnő) ok szükséges ahhoz, hogy e tényezőkkel szemben a bíró az újítás felé vegye az irányt. Az ismert eltérő gyakorlat ugyanis fellebbezésre indítja azt a felet, aki nyilvánvalóan alappal bízhat a felsőbb bíróság neki kedvező megváltoztató döntésében. Egy másodfokú eljárás vagy egy rendkívüli perorvoslati eljárás ugyanakkor általában a feleknek pénzbe kerül. Nyilvánvaló, hogy szinte belekényszeríteni a feleket felesleges költségekbe, nem egyeztethető össze a felelős bírói magatartással. A kevéssé kétséges, tiszta ügyekben ezáltal a bíró mozgásterét kibővíti.

Összegezve tehát szerintem a gondolati szabadság az eljárás folyamatában nélkülözhetetlen, de a döntések aspektusából önmérsékletre, alázatára és gondos mérlegelésre is szükség van.

A Professor Úr által elmondottakból sok máig meghatározó gondolatot tudnék még említeni.

Így az ő órai magyarázata alapján tudatosult bennem, hogy a társadalom rendje és a jogbiztonság alapvetően azt kívánja meg, hogy az emberek vitái – jogvitái – békés eszközökkel, meghatározott rendben nyerjenek eldöntést. Az eminens társadalmi érdekek tehát az eldöntés.¹² Így, bár törekedni kell az igazságos és helyes döntésre, még a téves bírói döntés is jobb társadalmi szinten, mint ha nincs döntés, mert az teret adna az önhatalomnak.¹³ Ez a gondolat a bírói pályán szintén sokszor segítségül szolgál. Amikor nehéz ügyben – ahol kicsit mindkét félnek igaza van – hoz a bíró döntést, nem mindig biztos abban, hogy az általa választott megoldás az egyedül helyes, a leghelyesebb. Mégis van a meggyőződésnek az a pontja, ahol már képes a bíró a peranyag alapján ítéletet hozni. Ilyenkor, bár a helyes döntésre való maximális törekvés mellett is nagyobb a tévedés lehetősége, merni kell dönteni. Hiszen társadalmi szinten az a legfontosabb, hogy mielőbb döntés szülessen.

Ugyancsak Professor Úr magyarázatai által tudatosult bennem, mit jelent az a sokszor hallott gondolat, hogy a szeretet akarati erény. Nem hangulat, nem pusztán érzelem, hanem a kitartás is immanens részét képezi. Ez a felismerés az élet minden területén nélkülözhetetlen.

⁸ Magyarország Alaptörvénye 26. cikk (1) bekezdés.

⁹ Magyarország Alaptörvénye T) cikk (2) bekezdés; a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény.

¹⁰ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (Bsz.) 24.§ (1) bekezdés c) pont.

¹¹ Vö. ZLINSZKY (1998) i. m. 55., 61.

¹² Vö. ZLINSZKY (2007) i. m. 120.

¹³ Vö. ZLINSZKY (1998) i. m. 61–63.

Professzor Úr briliáns elméjén is túlragyogott emberi tartása, jelleme. Könnyű volt „varázsa” alá kerülni. Egész lényéből nyugodt erő és derű áradt. Mindig. Még akkor is, amikor nagyon szeretett unokája, Jankó meghalt. Akkor is jártam hozzá speciál kollégiumra, s ő ugyanolyan precíz szövegezéssel, egyben humorosan – néha maga is mosolyogva – mesélte a nagy jogtudományt, benne az élet bölcsességeit és furcsaságait, mint korábban. Csak néha megtörölte a szeme sarkát, s gyakrabban kellett a torkát köszörölnie. Ebben ott volt egyszerre az erős, mély istenhitű ember, és a tanítást szenvedélyesen szerető s művelő tudós – aki tudott némán és méltósággal gyászolni. Egy életre példa volt.

Emberi kvalitásai tették igazán feledhetetlenné – és ezáltal számomra halhatatlanná. Örök hálával adózok neki.